

Zaujímavé prírodovedné záznamy z kroník mesta Tisovec

Noteworthy records on nature in town and school chronicles in Tisovec

Dušan HUTKA¹ & Marcel UHRIN²

¹ Malinovského 1179, SK–980 615 Tisovec, hutkatisovec@gmail.com

² Katedra zoológie, Ústav biologických a ekologických vied, Prírodovedecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika, Moyzesova 11, SK–040 01 Košice, marcel.uhrin@upjs.sk

Abstract: Several records on nature from town and school chronicles from the Tisovec town (central Slovakia) are commented in the article. One record documented earthquake in 1809. There were two astronomical records found, one of them is probably first written record on the Great Comet of 1811 observation from the territory of Slovakia. Some records refer to extreme climatic and meteorological events: winters with very low temperatures (1813 and 1929) or with high snow levels (1940) and on several floods (1813, 1814, 1925, 1954). Zoological records describe hunting practices on wolves (*Canis lupus*) and bears (*Ursus arctos*) and provide several information on bird occurrence (*Aquila chrysaetos*, *Tichodroma muraria*, swallows and/or martins).

Key words: town and school chronicles, historical data, floods, earthquakes, birds, mammals, carnivores, school collections, Gemer region, Slovakia

---

Úvod

Kroniky sú dôležitým zdrojom poznania našej minulosti. Kronikári v nich zaznamenávali dôležité a výnimočné udalosti zo života miest a obcí, vďaka čomu sú v nich zachytené údaje z dnes už neexistujúcich primárnych zdrojov alebo mnohé cenné informácie, ktoré by inak boli nenávratne stratené.

Povinnosť viesť pamätné knihy a kroniky vo všetkých obciach a mestách bola počas existencie Československej republiky upravená zákonom¹. Keďže tento zákon nebol vždy dodržiavaný, vydala v roku 1932 vláda nové prísne nariadenie², podľa ktorého musela byť pamätná kniha vedená v každej obci od 1. júla 1933. Nezávisle od tejto zákonnej povinnosti mnohé obce a rôzne organizácie ale aj jednotlivci viedli kroniky či zápisy už dávno predtým a zaznamenali v nich množstvo cenných údajov a informácií najmä zo života jednotlivcov, mesta, či celého regiónu.

---

¹ Zákon č. 80/1920 Sb. z 30. januára 1920 o pamätných knihách obecných.

² Vládne nariadenie č. 169/1932 Sb. zo 17. novembra 1932.

Osobitne boli vedené školské kroniky. Tieto mali úradne predpísané, čo všetko zo života školy majú zaznamenávať; medzi iným aj rôzne zaujímavé mimoškolské udalosti. Preto pisatelia zaznamenávali napríklad zlé počasie, pohromy, nehody ale aj zaujímavosti z prírody. Veľakrát sú tieto údaje zaznamenané len veľmi stručne bez vzájomných súvislostí alebo podrobností. Takmer nikde nie je uvedený zdroj. Kvalita zápisov ale aj čitateľnosť je veľmi rôzna a napriek predpisom veľa závisela od samotného pisateľa a jeho pohľadu na niektoré udalosti. V niektorých kronikách sa vôbec neuvádza meno kronikára, vo viacerých prípadoch bolo písanie kroník prerušované alebo sa kronika jednoducho novými záznamami nedopĺňala. Napriek týmto nedostatkom považujeme vybrané historické záznamy z tisoovských kroník³ za zaujímavé a poučné.

Kronika mesta Tisovec⁴

1809

14. januára 1809 boli pocítené dosť silné otrasy zeme a hrmenie, následok to zemetrasenia v Kečkemeté⁵.

1811

28. februára 1811 Andreja Krišku, Rošiaka, pristaša jeho dcéry a Kriškove Králičkin-ho syna tak nebezpečne pohrýzli vlci⁶ na Grúni⁷, že museli byť skrz stoličného chirurga Mariantsika⁸ nákladom mestských liečení proti besnote. Tí istí vlka zastrelili.

9. septembra 1811 sa objavila nad vrchom Kášterom⁹ kométa (s chvostom), ktorá sa pohybovala smerom na východ a v zime celkom zanikla.¹⁰

---

³ Záznamy prepisujeme bez zmeny v pôvodnej ortografii a v použitom jazyku vrátane dnes gramaticky nesprávnych vyjadrení.

⁴ Kroniku, dnes uloženú na Mestskom úrade v Tisovci, v rokoch 1933–1944 viedol Pavol Hudec (* 4. 3. 1905, Tisovec – † 21. 5. 1985, Rimavská Sobota), kronikár, učiteľ a zberateľ ľudových piesní. Staršie údaje čerpal Hudec z rôznych zdrojov, sám sa o tom v kronike zmieňuje takto: „... K tejto práci som použil celý rad časopisov: Slovenské pohľady, Domácnosť a škola, Národné noviny, Naše Slovensko, Gemer-Malohont, Dennica, a i. Knihy: J. Botto: Slováci, E. Gavora: Trosková tehla, O. Zsemley: Monografia železiarstva, ako i cenné rukopisy z mestského archívu a predovšetkým diela Mateja Šuleka Topografiu a Stematografiu ako i všetky zachovalé publikačné knižky. ...“ (pozri ŠULEK 1801, 1803, ZSEMLEY 1904, reedícia ZSEMLEY 2005, GAVORA 1929).

⁵ Mohlo by ísť o zemetrasenie zo 14. januára 1810 s epicentrom pri meste Mór v severnom Maďarsku a v kronike je chybné uvedený rok (KOZÁK & PRACHAŘ 2010). Aj v okolí mesta Kečkemet leží seizmická zóna, kde sa v období 1739–2006 zaevidovalo 203 zemetrasení (ZSÍROS 2009), severné Maďarsko je seizmicky aktívne aj v súčasnosti (MADARÁS et al. 2011).

⁶ Vlk (*Canis lupus*).

⁷ Grúň (920 m), vrch v Kačkavskej doline, ktorou tečie Kačkavský potok. Tento sa v lokalite Laščoky spája s tisoovskou Rimavou (SIČÁKOVÁ 1996, MALIAK 1998).

⁸ Gottfried Mariantsik, lekár, župný chirurg.

⁹ Kášter (908 m), vrch nad dolinou Furmanec.

24. februára 1812

Zvlášť nutno poznamenať zaujímavý a dosiaľ nevidaný prírodný zjav. 24. februára nad ránom, ožiarilo sa celé mesto, pri čom bolo počuť i slabé hrmenie.¹¹

31. marca 1812

Šarapatenie vlkov. 31. marca zastihlo niektoré osoby hrozná nešťastie. Ktoré nutné pre budúcnosť zaznamenať. Vyskytnul sa totiž v Handloch pri Brezne¹² besný vlk¹³, ktorý začal napádať a mordovať hovädá i ľudí. Odtiaľ prebehnul na Polhore¹⁴, kde ohavne dotrhal a zranil vyše dediny chudobnú ženu, ktorá vo svojej biede vyberala žaby z močidla. To sa stalo práve na Velikonočný pondelok pred večerom, keď sa vybral tisovský rodák Pavel Činčík, kováč z Polhorskej Maše¹⁵ i so svojou milou na prechádzku do blízkeho lesa. Táto ľudá zver zanechavši tú ubohú ženu na svojej ďalšej ceste natrafila na týchto zamilovaných. Darma sa snažila milenka brániť krvácajúceho milého, octnutosieho sa vo vlčích pazúroch. Keď videla veľké nebezpečenstvo, nechala ho v zápase o život a o smrť a utekala pre pomoc. Kým pomoc prišla, nešťastník si okrútil ručníkom ruky a rval sa s vlkom ďalej, až ho vlk konečne po dlhej chvíli zohaveného zanechal a bral sa odtiaľ pod horu nižšie dediny, kde už striehli naň i poľovníci so svojimi psami. On však prebehol na druhý koniec dediny, kde napadol oddychujúceho Klenovčana, ktorý išiel i so synom i s nejakým tovarom.

Najprv začal trhať syna. A keď otec prišiel synovi na pomoc, pohrýzol i tohto a dal sa na ďalšiu cestu cez Diel¹⁶ vedľa hostinca hore dolinou, cez Remetu¹⁷ do Zbojsk¹⁸, kde vniknul do košiara a začal plieniť medzi ovcami, ktoré boli majetkom Ondreja

---

¹⁰ V roku 1811 bola pozorovaná veľká neperiodická kométa (formálne označenie C/1811 F1), viditeľná voľným okom asi 260 dní. Objavil ju 25. marca 1811 francúzsky astronóm Honoré Flaugergues (*16. 5. 1755 – † 26. 11. 1835) a známa je aj pod menom „Veľká kométa roku 1811“. Jej dlhé trvanie našlo odozvu v umeleckých dielach (napríklad v románe *Vojna a mier* od L. N. Tolstoj) a aj ako predzvesť invázie Napoleona do Ruska v roku 1812 (KRONK 2011). V deň záznamu v kronike sa kométa nachádzala v spodnej časti súhvezdia Veľký voz. Zaujímavosťou je, že kométu pozoroval aj astronóm, bratislavský rodák barón Franz Xaver von Zach – Ján František Zach (*4. 6. 1754 – † 2. 9. 1832). Kométa bola určite pozorovateľná aj z územia Slovenska a tak záznam v kronike je unikátnym dokladom o jej pozorovaní.

¹¹ Mohlo ísť o prelet mimoriadne jasného bolidu (meteoru).

¹² Niektoré z drevorubačských osád, ktoré v tom období v okolí Brezna vznikali.

¹³ Pred 2. svetovou vojnou prevládala na Slovensku urbánna forma besnoty (prenášaná najmä psami) nad silvatickou formou (prenášaná divožijúcimi mäsožravcami, najmä líškami ale aj vlkami). V prípade záznamov z rokov 1811 a 1812 ide zrejme o pozorovania besných vlkov; prvý úradne dokumentovaný prípad besného vlka pochádza zo Slovenska až z roku 1929 (URSÍNY & STOLZOVÁ-SUTORISOVÁ 1970).

¹⁴ Pohronská Polhora (618 m), obec v údolí Rohoznej severne od Tisovca, okres Brezno.

¹⁵ Pohorelská Maša (894), obec na Horehroní, okres Brezno.

¹⁶ Diel (823 m), vrch vo Veporských vrchoch, v minulosti na vrchu rozšírená výroba dreveného uhlia. Hrebeňom prechádzala aj verejná cesta, ktorá oddeľovala Zvolenskú stolicu od Malohontského dištriktu. Na vrchu pramení Dielov potok pripájajúci sa k potoku Furmanec (MALIAK 1998).

Dianišku a Jána Zajaca, mäsiara, ktorého vlk pri východe z koliby tiež nebezpečne pohrýzol. Ďalej utekal cez Bánovo¹⁹ k ovciam Paľa Černáka. Jeho synovi Jurajovi, vyšedšiemu z izbičky, sožral vlk všetky palce. Odtiaľ odbehol ku Smikovým stodolám, kde sa po rvačke so psami oboril na baču Petra Pardupu, ktorého pri tom všetkom, že sa bránil silným železným kolom, preca veľmi nebezpečne pohrýzol.

Po týchto činoch bežal vlk dolinou Furmanec²⁰ rečenou a prišiel až do samého nášho mestečka, kde sa rval so psami a konečne vběhol do Kornietove a Fabianove dvora. Tu na vytie a rev vyšiel z izby dost' nešťastne Georgius Fabian²¹. Súc smelý a silný, chcel vlka zabiť, čo sa mu skutočne aj podarilo. Nie však bez následkov, lebo i on súc ranený, bol nakazený jedom. Všetci zranený boli liečený na útraty mestské. Okrem baču Pardupu, rodáka z Polhory, zomreli všetci v krátkej dobe v hrozných mukách šialenstva, takže museli byť i do reťazí zviazaní. Pardupa sa štítíl pitia liehových nápojov, čo mu jedine zachránilo život.

Podľa udania starej matky pisateľovej Judyty, rodenej Pastýrovej (narod. 1835, zom. 1916) boli všetci tragicky zomrelí pochovaní v starom cintoríne pred pisateľovým rodným domom asi 20 m západne.

1813

Zvlášť zaznamenať nutno tuhú zimu, trvajúcu po celých 8 týžňov. Zima bola bez sňahu, ale taká tuhá, na akú sa ani najstarší občania nepamätali.

Leto bolo celé daždivé a úrody prišli na skazu. Tisovec však bol v týchto dažďoch z milosti Božej zachránený. Kronikár nám toto zaznamenal: „Tak se lil dešť, že právě gen potopa světa Se očekávati mohla...“²² Všetky rieky sa rozvodnili a pohltili vo svojich prúdoch do 600 ľudí v celom Uhorsku. 15. decembra bolo vyslaných 80 Tisovčanov do Rožňavy, na práce, spojené s odpratávaním povodňou zničených domov. (300-domov)²³.

V auguste a v septembri objavilo sa na poliach také obrovské množstvo myší (orešník), že narobili škody na 4000 rím. zlatých²⁴. Liezli i na stromy a žrali ovocie.²⁵

---

¹⁷ Remeta (886 m), vrch hraničiaci s Čertovou dolinou a Čertovým potokom. Východný výbežok sa volá Čertov vrch. V minulosti na vrchu býval bylinkár a pustovník Ján Remeta, podľa ktorého vrch dostal pomenovanie (SÍČÁKOVÁ 1996, MALIAK 1998).

¹⁸ Sedlo Zbojská (726 m), nachádza sa medzi Pohronskou Polhorou a Tisovcom.

¹⁹ Bánovo (668 m), pôvodne lesnícka osada v doline Furmanca a pred ústím Čertovej doliny severne od Tisovca.

²⁰ Furmanec, potok v kaňonovitej doline severne od Tisovca, prítok Rimavy (SÍČÁKOVÁ 1996).

²¹ Opisovaný prípad publikoval Pavol Hudec v samostatnej správe ako súčasť textu o nariadeniach z 18. a 19. storočia, majúcich charakter ochrany prírody (HUDEC 1963). Meno lovca vlka v článku uvádza v inom tvare (Ján Fabián).

²² Pôvod záznamu kronikár necituje.

²³ Ide o povodeň, ktorá na rieke Váh je historicky najväčšou povodňou (História povodní na Slovensku: <http://www.svp.sk/>).

1814

Okolo Pavla²⁶ boli také veľké povodne, že sa skoro vlašajším podobali. I Rimava²⁷ sa veľmi rozvodnila.

27. júla nastala nad Šajbou²⁸ prietrz mračien. Voda s divokou prudkosťou hnala pred sebou i niekoľko metrických centov vážiace balvany a valila sa do Skaličného potoka²⁹, ktorý vo svojich rozbúrených vlnách skryl telo dcéry Jána Krišku Rošiaka, Anny ktorá chcela ratovať šaty svojej sestry. Na druhý deň ju našli zohavenú pri hornom hačavskom moste.

1818

V jaseňi tohto roku bolo v tisoveckom chotári zastrelených 5 medved'ov³⁰, medzi nimi jeden veľmi veľký, 4 metrické centy vážiaci, ktorý zamordoval mestského bujaka a zničil mnoho úľov.³¹

1820

25. februára šarapatili v tisoveckom chotári vlci, ktorí Andrejovi Struhárovi na Kľaku³² zamordovali 30 kusov oviec.

Zima bola tohto roku úplne bez snehu. Ani starci nepamätali takej zimy vo svojom živote.

---

²⁴ Pravdepodobne rýnske zlaté (nem. Rheinischer Gulden). Od roku 1753 existovala menová dohoda Rakúska s väčšinou nemeckých štátov, na základe ktorej sa vo všetkých dalo platiť aj mincami tých ostatných. Mince sú známe ako „konvenčná mena“ a platili až do roku 1857. Vtedy František Jozef I. zaviedol „rakúsku“ alebo „spolkovú“ menu. Hodnota mincí konvenčnej meny bola určená pomerom „rýnskemu zlatému“, napr. 1 strieborný toliar = 2 rýnske zlaté, 1 zlatý („uhorský“, neskôr „kremnický“) dukát = 4 rýnske zlaté a 12 grajciarov (dukát obsahoval asi 3,45 g rýdzeho zlata; HLINKA et al. 1976, VOREL 2004).

²⁵ Pravdepodobne ide o gradáciu hrabošov poľných (*Microtus arvalis*).

²⁶ 29. jún.

²⁷ Rimava – jeden z významných prítokov rieky Slaná, pramení pod Fabovou hoľou (1126 m), preteká južným smerom cez Tisovec a Hnúšťu, do Slanej ústi pri Lenartovciach. Celková dĺžka toku je 88 km (SIČÁKOVÁ 1996).

²⁸ Šajba (Strelnica; 1048 m), vrch, pomenovaný nemeckými osadníkmi údajne pre svoj rotundovitý tvar. V minulosti hojne zarastený sosnovými lesmi. Západný výbežok vrchu sa volá Čeremošná údajne podľa červenej hlíny a pôdy (MALIAK 1998).

²⁹ Zrejme potok Skalička, ľavostranný prítok Rimavy (SIČÁKOVÁ 1996).

³⁰ Medveď hnedý (*Ursus arctos*).

³¹ O love medved'ov a škodách, ktoré spôsobovali, z obdobia pred rokom 1890 prakticky chýbajú štatistické údaje (JAMNICKÝ 1993).

³² Kľak (Petovcovo, 1153 m), vrch, pomenovaný podľa krivých hrebeňov. Laznícke osídlenie. V minulosti rozsiahle lesy, lúky a pasienky. Južný výbežok sa nazýva Huta podľa údajného spracovávania železnej rudy na jeho úpätí (MALIAK 1998).

1827

21. júna je zaznamenaná taká strašná búrka, akej nepamätali ani starci. Len vďaka Bohu, že sa nesniesla hneď na veľkej ploche. Lebo by bola vytopila celý Tisovec. Išla smerom od východu k severu. Spústy vody sa valili zo Slávče³³. Keď čiastočne ustali prihnali sa iné spústy od Furmanca³⁴, Striebornej³⁵ a Remety. Čo bolo v ceste všetko brala. Nezostalo ani jediného mostu. Škoda sa odhadovala asi na 14 000 zlatých.

1831

1. januára bol pozorovaný zvláštny prírodný zjav. Obloha bola totiž na severnej strane podobná veľkému ohni, ktorí sa smerom na východ strácal³⁶. Bola podľa ľudovej pranostiky predzvesť akejsi veľkej udalosti, ktorá skutočne naše mestečko zastihla a zostane na večné veky čiernymi písmenami zaznamenaná v knihe spomienok. 4. júla totiž rozniesla sa zvesť o hroziacej chorobe aziatického pôvodu – cholere...³⁷

1929

Okolo 15. februára nadišla taká tuhá zima, akej ani starí ľudia nepamätajú. Mnohým ľuďom odmrzli uši, prsty na rukách ba i na nohách. Na neveľkej snehovej vrstve utvorila sa silná ľadová vrstva, ktorá neprepustila vzduch na oziminy. Obecné predstavenstvo, obávajúc sa strašných následkov, ktoré by mohli vzniknúť na poliach zmrznutím oziminy nariadilo, aby gazdovia popreháňali po oziminách statok, aby takýmto spôsobom bol uvoľnený prístup vzduchu. Len šťastie že tie kruté zimy trvali len niekoľko dní...³⁸

---

³³ Slávča, ľavostranný prítok Rimavy s dĺžkou 4,7 km, pramení pod vrchom Hajnáš (1019 m) (SIČÁKOVÁ 1996).

³⁴ Furmanec, pravostranný prítok Rimavy s dĺžkou 11,1 km (SIČÁKOVÁ 1996).

³⁵ Strieborné, krajinný priestor (lúky, pasienky) a vrch (986 m) v závere doliny Strieborného potoka severozápadne od mesta Tisovec. Pomenovanie údajne dostal podľa starých opustených baní na striebro (SIČÁKOVÁ 1996, MALIAK 1998).

³⁶ Asi ide o pozorovanie polárnej žiary, ktorá sa pri silnej slnečnej aktivite môže vyskytnúť aj v nižších zemepisných šírkach.

³⁷ Cholera spôsobuje baktéria *Vibrio cholerae*. Záznam sa kryje s 2. pandémiou (1829–1851; BEDNÁŘ et al. 1994), ktorá na Slovensku viedla až k „choleroým“ povstaniam. Na inom mieste sa v kronike píše: „O blížiacej sa epidémii doniesli do Tisovca správu zvolenský čipkári a šafraníci, vracajúci sa domov z východných častí Uhorska, kde boli zakázané jarmoky a obchodovanie. Prvý prípad cholery bol v Tisovci zistený u miestneho občana Samuela Krausa (zomrel 27. júla 1831). Za dva mesiace zomrelo v Tisovci na cholery 147 ľudí (117 v Tisovci, 30 v Hámri). V obciach boli na prístupových cestách rozostavané stráže ako aj komisári, ktorí kontrolovali strážnikov. Stráže zabráňovali presunom obyvateľstva a evidovali nemocných. Bolo zakázané obchodovanie ako aj jarmoky. V auguste pršalo nepretržite celé dva týždne, zhnila všetka úroda, ľudia hynuli od hladu. Mesto platilo štyroch chlapov, ktorí nepretržite kopali hroby. Mŕtvym sa ani nezvonilo, dávali ich aj niekoľko do jedného hrobu. Chorých sústreďovali vo vyčistenej stodole v južnej časti Tisovca (pod Zlámancami), kde dostávali jesť a piť. Cholera ustúpila v jesenných mesiacoch“.

1940

Dňa 24. januára pre veľký sneh (60–70 cm) prerušená je automobilová doprava medzi Tisovcom a Muráňom³⁹.

Dňa 12. februára dosahuje stav snehu 120–200 cm. Starý občania hovoria o tom, že na takéto niečo nepamätajú.

Školská kronika Štátnej meštianskej školy v Tisovci⁴⁰

1926

V lednu byl uč. Št. Bobrom zastřelený šoupálek zedníček *Tichodroma muraria*⁴¹. Je vycpaný ve zbírkách mešt. školy⁴².

1926

V únoru byl zastřelen na Fabovej holi⁴³ orel skalní⁴⁴. Kožešník Trnavský si ho dal vycpati k mistrovi v železárne Horanskému. Na základe udání začalo se četnictvo zajímati kdo ho vlastne zastřelil a vyšetrilo se, že Trnavský orla koupil od nějakého pytláka. Orel byl při střelen z vojenské pušky. V žaludku měl zbytky kůže z bílé kočky⁴⁵. Orel byl u vycpavače zabaven, uložen na měském domě a na žádost ředitele školy dán zatím do úschovy do školy⁴⁶.

1926

V červnu 1926 byl střelen hajným Kunštářem kos turecký (kolohřivec) *Turdus torquatus*⁴⁷.

---

³⁸ Počas tejto zimy sa na Slovensku zaznamenala najnižšia teplota v histórii meteorologických meraní u nás. 11. februára 1929 bola vo Vígľaši-Pstruši nameraná teplota -41 °C, nízke teploty boli aj v obciach v okolí Tisovca (Ratková: -31,5 °C, Lučenec: -34 °C, Brezno: -36,3 °C) (FAŠKO et al. 2009).

³⁹ Muráň, obec (394 m) 11 km východne od Tisovca, cesta prekonáva horské sedlo Dielik (578 m).

⁴⁰ Kronika bola vedená v rokoch 1919–1923, uložená je v Základnej škole Dr. Clementisa v Tisovci. Pisatelia záznamov nie sú uvedení.

⁴¹ Murárik červenokridly (*Tichodroma muraria*). Významný doklad o zimovaní murárika v Tisovci. Je to prvý a zároveň najstarší dobre datovaný údaj o výskyte druhu v oblasti Gemera a Muránskej planiny (pozri napríklad FERIANC 1965, 1979, UHRIN & HAPL 2004).

⁴² Zbierka sa nezachovala.

⁴³ Fabova hoľa (1439 m), významný vrchol, najvyšší vrch Veporských vrchov.

⁴⁴ Orol skalný (*Aquila chrysaetos*). Preparovanie (nielen) dravých vtákov bolo v tom období bežné, prevažne dermoplastické preparáty slúžili ako dekorácia interiérov. Len niektorí preparátori spolupracovali aj s ornitológmi (MOŠANSKÝ 1966).

⁴⁵ Zaujímavý údaj o potrave orla skalného. Mačky a iné menšie domáce zvieratá sú aj v podmienkach Slovenska nepočetnou ale pravidelnou zložkou koristi orla skalného (OBUCH 1985a, b; KADLEČÍK et al. 1995).

⁴⁶ Preparát sa nezachoval.

⁴⁷ Drozd kolohřivec (*Turdus torquatus*). Zástrel je z hniezdnej doby, druh relatívne často hniezdi v horských ihličnatých a zmiešaných lesoch horských polôh Karpát (KARASKA 2002).

1926

Toho roku bylo v dubnu, květnu a červnu tolik chroustů⁴⁸ že děti nachytali za ½ dne 50 l. Na modříněch, bucích a lískách sedelo jich obrovské množství a svršky stromků úplně ožrali. Na školském dvoře a zahradě nachádzeli jsme nekdy i 3 kusy rohatic⁴⁹ denne. Nápadné bylo že roháčů za sezonu našli jsme jen 2 kusy (*Lucanus cervus* L.).

Školská kronika štátnej meštianskej školy v Tisovci

1923

Snad stojí za zmínku že v zimě přiletelo mnoho brkoslavů⁵⁰ houf více jak 100 kusů zdržoval se přes týden na šk. dvoře dokud všechny zmrzlé jeřabiny neobral. Z jara bylo nekolik menších zátop. Louky jižne od Tisovce (k papírne) byli jediným jezerou. Dřevěný most a břehy na mnoha místech byly potrhaná i odnesené. Louky zanesené spoustou kamení a písku.

1925

Búrec morušový. Bolo zistené že 60 žiakov školy pestovalo hodvábniky.⁵¹

1938

Sčítanie lastovičiek⁵². Z podnetu niektorých učiteľov v okrese prevedené bolo na prianie školského inšpektorátu v Rimavskej Sobote v mesiaci máji sčítanie lastovičiek. V Tisovci a okolí napočítané bolo 1138 lastovičiek.

1939

Pán Jozef Kopecký⁵³, hostinský v Tisovci daroval škole pre prírodopisné zbierky jednu líšku⁵⁴ a dve divé mačky⁵⁵ ktoré zastrelil v tisovskom chotári. Zvieratá vypchal Gustáv Klekner z Kropachov.

---

⁴⁸ Chroust obyčajný (*Melolontha melolontha*).

⁴⁹ Zrejme roháč veľký (*Lucanus cervus*).

⁵⁰ Chochláč severský (*Bombycilla garrulus*). Hniezdič tajgového pásma, ktorý do oblasti strednej Európy preniká v zime v podobe početných invázií. Záznam je dokladom takejto invázie; v zime 1923/1924 sa jednalo o početnú hromadnú inváziu (HUDEC 1983).

⁵¹ Priadka morušová (*Bombyx mori*). Po druhej svetovej vojne chovy na Slovensku postupne úplne zanikli.

⁵² Druhová identita je nejasná, mohlo ísť o belorítky obyčajné (*Delichon urbicum*) alebo pravdepodobnejšie o lastovičky obyčajné (*Hirundo rustica*). Ľudové meno „lastovička“ sa v rôznych podobách a tvaroch (napríklad lastovienka, lastoviška, a i.) používalo v Gemeri a Malohonte tak pre lastovičku ako aj pre belorítku (FERIANC 1958). ORLOVSKÝ (1982) však tvar „lastoviška“ priraduje len k *H. rustica*. Záznam dokladuje organizovanú ornitologickú činnosť.

⁵³ Jozef Kopecký, poľovník, organizátor tradičných poľovníckych pretekov v Tisovci na Šťavici, podnikateľ, majiteľ hotela Centrál v Tisovci.

⁵⁴ Líška obyčajná (*Vulpes vulpes*).

⁵⁵ Mačka divá (*Felis silvestris*).

Kronika Štátnej ľudovej školy v Tisovci⁵⁶

1924

Na ľudovej škole pestovalo 40 žiakov húsenice hodvábnika⁵⁷.

Kronika Štátnej ľudovej školy Tisovec – Hámor⁵⁸

1938

Na návrh J. Kosku ev. správcu školy na Hačave⁵⁹ boli v Tisovci – Hámre spočítané lastovičky⁶⁰ a ich hniezda. Našlo sa 200 obývaných hniezd a 400 lastovičiek.

Školská kronika Rimavská Píla⁶¹

1950

Oliva pri kostole zasadená 24. IV. 1950 v deň „Ochrany stromov a lesov“. Oliva Mieru.⁶²

1954

Povodeň.

Dňa 1. júla bolo sparno, dusno. Sená boli ešte z časti pokosené, nedosušené, neodvozené z lúk. V noci nastala veľká hrmavica, búrka blýskanie, silný dážď. Od 11 hod. stúpala voda v Rimave. Zlovestný jej huk budil ľudí zo spánku. Po polnoci voda s koryta Rimavy sa vyliala, ale voda stále stúpala. Už bola 1 m nad brehom. Voda vyliata z Rimavy brala mosty, drevá chlievky menšie stavby a seno z lúk. Valila sa cez dedinu 1 m vysoko. Cez školský dvor do záhrad pretekala až bola na druhom schodíku vo dvore. Od Trnavských až za školu bolo jedno more. Voda odniesla v chotári

---

⁵⁶ Kroniku začal písať učiteľ Ján Zajac. Obsahuje záznamy z obdobia 1921–1969, uložená je v Základnej škole Dr. Clementisa v Tisovci.

⁵⁷ Priadka morušová (*Bombyx mori*).

⁵⁸ Kroniku sa viedla v období 1924–1940. Začala ju písať česká učiteľka Božena Kolařová (* 1896 – † 22. 5. 1928), ktorá učila na Slovensku od roku 1919. Zomrela na suchoty v Tisovci. Tisovec – Hámor, dnes časť mesta Tisovec, pôvodne samostatná osada, ktorá na báze existencie železiarskej huty existovala severne od samotného mesta.

⁵⁹ Hačava (385), obec v údolí Rimavy, okres Rimavská Sobota.

⁶⁰ Pozri poznámku č. 52.

⁶¹ Kronika obsahuje záznamy z obdobia 1925–1977, uložená je v Základnej škole Dr. Clementisa v Tisovci. Rimavská Píla (356 m), obec v údolí Rimavy, okres Rimavská Sobota, od roku 1979 miestna časť Tisovca.

⁶² Či skutočne išlo o niektorý z druhov rodu oliva (*Olea* sp.) s prirodzeným výskytom v teplých oblastiach južnej Európy, Afriky, južnej Ázie a Austrálie (ZELENÝ 2005), nie je možné potvrdiť, v súčasnosti sa pri kostole podobný strom nenachádza. Olivy sa na území Slovenska nepestovali (BENČAĽ 1982), je však možné, že mohlo dôjsť k zámene s hlošinou úzkolistou (*Elaeagnus angustifolia*). Tento strom sa pestuje v okrasných výsadbách na celom území Slovenska a ľudovo sa zvykne označovať aj ako „česká oliva“.

všetky mosty a to pod Skallicou⁶³, pred farou i na piesku. Odniesla 80 m³ palivového dreva s pred výboru. Pred Čomborov⁶⁴ na strede Dlhej ulice vymyla hlbokú na širokú brázdu. Takže ani prejsť sa s vozom nedalo. Odniesla mnoho stavebného materiálu, drevo, seno i chlieviky s kuratmi. Obilie bolo tiež povalené. Mosty boli pil'anmi urobené do troch dní.

Následky povodní boli hrozné. Veľké škody utrpeli občania. V dolnej škole⁶⁵ bola voda vysoko. Na dlážke bolo usadeného šliamu. Po tejto povodni sa nedalo v byte bývať a v triede sa nedalo učiť. V 1954–55 sa vyučovalo len v hornej škole. Na dolnú školu bola žiadaná generálna oprava v sume 95 000 korún, ktorá sa aj previedla v roku 1955.⁶⁶

Záver

V mestskej kronike Tisovca a kronikách miestnych škôl sa nachádza niekoľko zaujímavých záznamov s prírodovedným obsahom. Dokumentuje sa tak dôležitosť štúdia týchto prameňov ako zdrojov cenných údajov, ktoré môžu dokresliť detaily význačnejších udalostí, známych v širšom geografickom pohľade, prípadne upresniť niektoré udalosti regionálnej histórie.

Výnimočným je záznam o zemetrasení v Tisovci, pričom kronikár poznamenal, že bolo spojené so zemetrasením v okolí Kečkemétu v Maďarsku. Ide o oblasť vysokej seizmickej aktivity.

Celkom dva záznamy majú astronomický charakter. Významný zápis z roku 1811, ktorý pravdepodobne predstavuje z územia Slovenska prvý doklad o pozorovaní tzv. Veľkej kométy roku 1811. Podobný záznam tejto kométy z nášho teritória dosiaľ nebol v dostupných prameňoch uverejnený.

Významná časť záznamov sa týka extrémnych klimatických a meteorologických javov. Ide o záznamy mimoriadne tuhých zím v rokoch 1813 a 1929 a zimy s množstvom snehu v roku 1940, ktorý znemožnil v lokálnom meradle akúkoľvek dopravu. Záznam z roku 1929 je zároveň dokumentáciou zimy, v ktorej boli namerané na území Slovenska najnižšie teploty vôbec. Je prirodzené, že v záznamoch sa objavili aj informácie o povodniach. Najmä v prípade povodní s devastačným účinkom ide

---

⁶³ Skalica (Skalička), skalnaté koryto rieky Rimava v severnej časti obce Rimavská Píla (SIČÁKOVÁ 1996, MALIAK 1998).

⁶⁴ Dom pri bývalom drevenom moste cez Rimavu oproti evanjelickému kostolu.

⁶⁵ V Rimavskej Píle boli v minulosti na jednej ulici (Dlhá ulica) dve školy: škola na dolnom južnom konci ulice bola jednotriedna (1.–4. ročník), teraz tam je športový klub. Druhá cirkevná škola bola vedľa kostola (severná časť ulice), teraz je tam Komunitné centrum a škôlka. Obidve školy zanikli v roku 1974, keď sa postavila a sprevádzkovala v Tisovci ZDŠ Dr. V. Clementisa.

⁶⁶ V roku 1954 boli povodne s katastrofálnymi následkami aj v povodí Dunaja (TRIZNA 2010).

o udalosti, výrazne ovplyvňujúce život obyvateľov. Zistené záznamy poskytli informácie o historických povodniach v rokoch 1813 a 1814, o lokálnej povodni v roku 1925 ako aj o veľkej povodni na rieke Rimava v roku 1954.

Ďalšia skupina záznamov má charakter zoologických zápisov v širšom zmysle slova. Najstaršie zápisy sa týkajú lovu vlkov a medveďov; prispievajú k poznaniu histórie poľovníctva v regióne, dokumentujú vtedajší častý výskyt veľkých šeliem ale sú aj dokladom (zrejme širokého) výskytu besnoty u vlkov v 19. storočí. Ďalšie záznamy predstavujú písomné doklady výskytu vzácnejších druhov živočíchov (*Aquila chrysaetos*, *Tichodroma muraria*), prípadne sú dokladom o dnes už zaniknutej zbierkotvornej činnosti škôl a jednotlivcov. Unikátne sú záznamy z roku 1938, dokladajúce organizovanú ornitologickú činnosť v podobe sčítania lastovičiek. Ojedinelým, ale ťažko intepretovateľným a verifikovateľným, je záznam botanického obsahu o výsadbe olivy ako pamätného stromu.

Pod'akovanie

Ďakujeme Božene Brádnanovej (Mestský úrad v Tisovci) za možnosť štúdia mestskej kroniky a Klementovi Kérymu (ZŠ Dr. Clementisa, Tisovec) za sprístupnenie školských kroník. Evanjelickému farárovi Marianovi Krivušovi ďakujeme za možnosť štúdia rukopisov Mateja Šuleka, za pomoc pri získavaní ďalších údajov ďakujeme Miroslave Kojnokovej (Mestská knižnica, Tisovec), Jánovi Belicovi (evanjelická fara, Rimavská Píla), Milanovi Hutkovi (Rimavská Sobota) a Ivanovi Supukovi (Banská Bystrica). Za pomoc pri interpretácii niektorých záznamov ďakujeme nasledovným špecialistom: Zuzana Kaňuchová (Astronomický ústav SAV, Tatranská Lomnica & Osservatorio Astrofisico di Catania), Judita Kochjarová (Botanická záhrada, Univerzita Komenského, Blatnica), Ján Madarás (Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava), Anna Ondrejková (Univerzita veterinárneho lekárstva, Košice), Pavol Rapavý (Hvezdáreň v Rimavskej Sobote).

Literatúra

- BEDNÁŘ M., SOUČEK A. & VÁVRA J. 1994: Lékařská speciální mikrobiologie a parazitologie. — Triton, Praha, 226 pp.
- BENČAĽ F. 1982: Atlas rozšírenia cudzokrajných drevín na Slovensku a rajonizácia ich pestovania. 2. — Veda, Bratislava, mapy 456 & text 368 pp.
- FAŠKO P., MATEJOVIC P. & PECHO J. 2009: Najtuhšia zima 20. storočia na Slovensku. — Meteorologický časopis 12: 37–41.
- FERIANC O. 1958: Slovenské názvoslovie vtákov. — Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 329 pp.
- FERIANC O. 1965: Stavovce Slovenska III. Vtáky 2. — Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 420 pp.
- FERIANC O. 1979: Vtáky Slovenska 2. — Veda, Bratislava, 472 pp.
- GAVORA L. 1929: Tehla trosková. Výroba troskových tehál v železiarňach v Tisovci. — Nákladom vlastným, tlačou Karola Angermayera, Bratislava, 50 pp.
- HLINKA J., KAZIMÍR Š. & KOLNÍKOVÁ E. 1976: Peniaze v našich dejinách. — Obzor, Bratislava, 292 pp. + 16 príloh.
- HUDEK K. (red.) 1983: Ptáci – Aves. Díl III/1. — Academia, Praha, 1–704 pp.
- HUDEK P. 1963: Zo starej ochrany prírody. — Pp.: 72–77. In: BOLFIK J. (ed.): Vlastivedné pohľady z okresu Rimavská Sobota. Okresná komisia regionálnych dejín pri Okresnom výbore Komunistickej strany Slovenska & Vlastivedný krúžok pri Gemerskom múzeu, Rimavská Sobota, 78 pp.

- JAMNICKÝ J. 1993: Lov medveďa hnedého a vlka obyčajného na Slovensku pred sto rokmi. — *Folia venatoria* 23: 221–229.
- KADLEČÍK J., MACEK M. & OBUCH J. 1995: K potrave a aktivite křmenia orla skalného (*Aquila chrysaetos*) vo Veľkej Fatre. — *Tichodroma* 8: 48–60.
- KARASKA D. 2002: Drozd kolohrivý (*Turdus torquatus*). — Pp.: 479–480. In: DANKO Š., DAROLOVÁ A. & KRISTÍN A. (eds): Rozšírenie vtákov na Slovensku. Veda, Bratislava, 688 pp.
- KRONK G. W. 2011: C/1811 F1 (Great Comet). — Dostupné na <http://cometography.com/>.
- KOZÁK J. & PRACHAŘ I., 2010: First macroseismic map in transalpine Europe (1810 Mór earthquake in the Pannonian Basin). — *Studia Geophysica et Geodaetica*, 54(2): 339–341.
- MADARÁS J., PAŽÁK P., FRANEK P. & FOJTÍKOVÁ L. 2011: Tektonická interpretácia zemetrasenia v severnom Maďarsku. — *Mineralia Slovaca* 43: 157–162.
- MALIÁK J. 1998: Tisovec v minulosti. Reedícia. — Mestské kultúrne stredisko, Tisovec, 103 pp.
- MOŠANSKÝ A. 1966: Dejiny a súčasný stav ornitologického výskumu a zberateľskej činnosti na východnom Slovensku. — Sborník Východoslovenského múzea, zoológia – botanika 6B: 7–25.
- MOŠANSKÝ A. 1972: Dravce (Falconiformes) východného Slovenska I. Supy, orly, myšiaky, jastraby a haje. — Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach, Prírodné vedy 11–12B: 39–125.
- OBUCH J. 1985a: Osteologické nálezy z Muránskej planiny. — *Stredné Slovensko* 4: 160–193.
- OBUCH J. 1985b: Potrava orla skalného (*Aquila chrysaetos*) na hniezdisku v Kukurišovej doline. — Pp.: 223–224. In: OBUCH J. et al. (eds): Príspevok kinventarizačnému prieskumu stavovcov (Vertebrata) štátnej prírodnej rezervácie Suchý v Chránenej krajinskej oblasti Malá Fatra. Ochrana prírody 6: 215–224.
- ORLOVSKÝ J. 1982: Gemerský nárečový slovník. — Osveta pre Gemerskú vlastivednú spoločnosť v Rimavskej Sobote, Martin, 423 pp.
- SIČÁKOVÁ L. 1996: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. — Pedagogická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Prešov, 108 pp.
- ŠULEK M. 1801: Stemmatographia Tiszolezensis, to jest, vypsání rodův. — Rukopis [Depon. in archív Evanjelického a. v. farského úradu v Tisovci]
- ŠULEK M. 1803: Topographia oppidi privilegiati Tiszóltz cum adnexa eidem officina ferraria caesareo-regia ... Pars III § 1–4. [Topografia výsadného mestečka Tisovca s k nemu pripojenou cisársko-kráľovskou železiarňou]. — Rukopis, 46 pp. [Depon. in archív Evanjelického a. v. farského úradu v Tisovci]
- TRIZNA M. 2010: Historické povodne. — Katedra fyzickej geografie a geoekológie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava, 6 pp.
- UHRIN M. & HAPL E. 2004: Prehľad stavovcov (Vertebrata) Muránskej planiny. — *Reussia* 1(Supplement 1): 311–332.
- URSÍNY J. & STOLZOVÁ-SUTORISOVÁ M. 1970: Besnota. — *Príroda*, Bratislava, 113 pp.
- VOREL P. 2004: Od pražského groše ke koruně české. — Havran, Praha, xxxii+577 pp.
- ZELENÝ V. 2005: Rostliny Středozemí. — Academia, Praha, 408 pp.
- ZSEMLEY O. 1904: A Tiszolczi kincstári vasmű és fiskalitás monografiája 1611–1903. — J. A. Náray, Rimavská Sobota, 80 pp.
- ZSEMLEY O. 2005: Tisovec, monografia železniarne a erárneho majetku 1611–1903. — Mesto Tisovec v spolupráci s Občianskym združením Hradová, Tisovec, 152 pp.
- ZSÍROS T. 2009: Seismicity of Kecskemét area. — *Acta geodaetica et geophysica Hungarica* 44(3): 343–356.